

Patrick Verbeke

De inname van Brugge op woensdag 14 oktober 1914

INLEIDING¹

Deze bijdrage biedt een overzicht van het verloop van de inname van Brugge op 14 oktober 1914 en gaat na in hoeverre deze al dan niet gewelddadig verlopen is.

Op 4 augustus 1914 viel het invasieleger van het Wilhelminische keizerrijk ons land binnen. Brugge werd pas bezet op 14 oktober 1914, 81 dagen na de inval. Op 21 augustus 1914, daags na de bezetting van Brussel, werd Brugge overspoeld door vluchtelingen. Deze kwamen afgezakt met honderden en waren hoofdzakelijk afkomstig uit de regio's Leuven, Mechelen, Diest en Tienen. Het waren deze vluchtelingen die de gruwelverhalen over de Duitse terreur meebrachten. De verspreiding van deze verhalen waarbij burgers willekeurig vermoord werden en hun huizen geplunderd en in brand gestoken werden, leidde tot een ommekeer van de algemeen heersende sfeer in de stad. Vanaf dan leefden de Bruggelingen in een permanente angst voor wat komen zou.

De *Furor Teutonicus*, die begonnen was op 5 augustus 1914 in het Luikse dorp Berneau, leek even halt te houden na 27 september 1914. Op die dag werden in Aalst 20 burgers vermoord en 452 huizen vernield of zeer zwaar beschadigd. In de daaropvolgende drie weken werden de oprukkende Duitse troepen nauwelijks geconfronteerd met noemenswaardige weerstand en bleven de gruwelijke wandaden achterwege. Toch bleven de Bruggelingen vol angst de komst van de Duitsers afwachten. Volgens Schepens² had de verspreiding van de gruwelverhalen definitief tot een omme-

1 Met dank aan Sophie De Schaepdrijver (Pennsylvania State University), Noël Geirnaert (Stadsarchief Brugge) en Willy Le Loup (Stedelijke Musea Brugge).

2 L. SCHEPENS, *Brugge bezet, het leven in een stad tijdens twee wereldoorlogen*, Tielt, 1985, p. 35.

keer in de publieke opinie geleid. Het vijandsbeeld was van toen af diep in de hoofden van de Brugse bevolking gegrift.

Deze angst bleek achteraf gezien niet ongegrond. Amper vijf dagen na de bezetting van Brugge deed de weerstand ter hoogte van Diksmuide de *Teutoonse furie* opnieuw in alle hevigheid oplaaien. De inwoners van Beerst, Vladslo, Roeselare, Staden, Ledegem, Handzame, Zarren en Esen werden geconfronteerd met niets ontziend en barbaars geweld. In drie dagen werden 161 burgers vermoord³.

BRONNEN

De meest gedocumenteerde dag van de bezetting van Brugge gedurende de Eerste Wereldoorlog is woensdag 14 oktober 1914, de dag van de inneming.

Een belangrijke bron voor de reconstructie van deze dag is het proces-verbaal geschreven door kanunnik Adolf Duclos (afb. 1). Duclos baseerde zich daarvoor op het mondelinge relaas van schepen Lodewijk Ryelandt⁴ en maakte het proces-verbaal op in opdracht van deze laatste. Deze akte omvat niet alleen het verloop van de eerste dag van de bezetting, maar ook de belangrijkste gebeurtenissen die in Brugge plaatsvonden vanaf woensdag 14 oktober 1914 tot en met donderdag 22 oktober 1914. We beschikken zowel over Duclos' handgeschreven tekst van dit proces-verbaal als over de originele uitgetypte versie ervan. Voor het gedeelte van dit ambtelijk verslag dat handelt over de gebeurtenissen van de 14de oktober 1914 beschikken we daarenboven ook nog over persoonlijke nota's van Duclos over het verloop van de inname, waaronder de aantekeningen die hij maakte in functie van het opmaken van het bovenvermelde proces-verbaal. Deze nota's vormen als het ware zijn kladwerk. De persoonlijke nota's van Duclos bevinden zich in het Bisschoppelijk Archief Brugge⁵. De handgeschreven versie en getypte tekst van het proces-verbaal worden bewaard

3 J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914. A history of denial*, Londen, 2001, p. 75.

4 Schepen van Schone Kunsten.

5 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos.

afb. 1. Afgezien van een kort verblijf als leraar in het college van Torhout (1865-1868) en een wat langere periode waarin hij pastoor was in Pervijze en Ieper (1889-1903) speelde heel de loopbaan van Adolf Duclos (°1841-+1925) zich in zijn geboortestad Brugge af. Hij was o.a. ondersecretaris van het bisdom (1868-1889) en vanaf 1903 titulair kanunnik van de Sint-Salvatorskathedraal, waar hij al sinds 1884 erekanunnik was. Ook was hij vanaf 1871 hoofdredacteur van het door Guido Gezelle gestichte *Rond den Heerd* en stichtte hij de Brugse afdeling van het Davidsfonds (1878). Verder was hij lid van de Koninklijke Commissie van Kunstgebouwen (1904) en auteur van Brugse stadsgidsen in zowel het Frans als het Engels. Zijn belangrijkste historische werk was *Bruges. Histoire et Souvenirs* (1910). Vanaf 1876 was hij lid van de *Société d'Emulation de Bruges* (BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, N 66).

in het Stadsarchief Brugge.⁶ Het deel van het getypte proces-verbaal dat handelt over 14 oktober 1914 is inhoudelijk identiek aan Duclos' handgeschreven versie. Het kladwerk van Duclos betreffende de gebeurtenissen van 14 oktober 1914 en het proces-verbaal wijken daarentegen in een beperkt aantal passages van elkaar af. Het gaat om enkele wijzigingen op vormelijk vlak. Zo zijn de eerste inleidende alinea's van Duclos' aantekeningen in het Nederlands geschreven en de rest in het Frans. Het proces-verbaal echter is volledig in het Frans geschreven. In het ambtelijk verslag wist Duclos de inleiding bondiger samen te vatten dan in zijn kladwerk. De feitelijke gegevens van beide versies zijn identiek.

De publicatie van de Brassinne, *Bruges sous les Barbares*⁷ verschaft ons ook heel wat gegevens over deze dag. Het getuigenis

6 BRUGGE, *Stadsarchief*, Modern Archief, Kabinetsarchief L. Rodtse: Procès-verbaux rédigés par Mr l'Echevin Ryelandt et relatifs à l'occupation allemande.

7 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, Brugge, 1918.

van Granville Fortescue⁸, oorlogscorrespondent voor *The Daily Telegraph*, die op de dag van de inname aanwezig was in Brugge, is een unieke bron. Het is merkwaardig dat tot op heden in geen enkele publicatie verwezen wordt naar dit relaas. De fotografische opnames die Fortescue op die dag maakte en die dit artikel illustreren zijn eveneens uniek (afb. 2, 3 en 4.). Eén opname (afb. 4) verscheen echter reeds eerder⁹. Andere bronnen zijn het boek van Achiël Van Acker, *Herinneringen, kinderjaren*,¹⁰ en de dagboeken van Edward De Wispelaere¹¹, Herman Bossier¹², Maurits Dehulster¹³, en Joseph De Cuyper¹⁴. In een artikel in *De Standaard* van 12 februari 1985¹⁵ geeft Mathieu Vandenbroeck toelichting bij de tussenkomst van Emiel Dumon bij de inname van de stad. Het niet-gepubliceerde werk *Historisch verloop van het 4de Linie-Regiment*¹⁶ is bijzonder interessant omdat we er nieuwe gegevens aangaande de inname van de stad in hebben aangetroffen.

Zowel De Smet¹⁷, Schepens¹⁸ als Degrande¹⁹, de auteurs van de boeken die tot op heden zijn verschenen over Brugge en de Eerste Wereldoorlog, staan uitgebreid stil bij deze eerste bezettingsdag. Joseph De Smet is de enige van deze auteurs die de Eerste Wereldoorlog zelf meemaakte en kon daardoor ook een beroep doen op zijn persoonlijke oorlogsherinneringen. De Smet was 16

- 8 G. FORTESCUE, *At the Front with Three Armies. My adventures in the Great War*, Londen, 1915.
- 9 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918. Vier jaar Duitse bezetting*, Brugge, 1989, p. 38.
- 10 A. VAN ACKER, *Herinneringen Kinderjaren*, Antwerpen, 1966.
- 11 H. STALPAERT, 'Het oorlogsdagboek van Edward De Wispelaere. Het eerste jaar Wereldoorlog I in Sint-Kruis-Brugge in Juli 1914/Juli 1915', in: *Volkkundig Jaarboek 't Beertje*, 3, 1979, p. 65-105.
- 12 BRUGGE, *Provinciale Bibliotheek en Documentatiecentrum*, 49 ASA 10: H. Bossier, *Uit de Oorlogsjaren-Dagboek*.
- 13 M. DEHULSTER, 'Uittreksels uit het dagboek oorlog 1914-1915', in: *Volkkundig Jaarboek 't Beertje*, 3, 1979, p. 107-144.
- 14 J. DE CUYPER, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*, Brugge, 1968.
- 15 D. VANACKER, 'Redde Emile Dumon Brugge in 1914 van de vernieling?', in: *De Standaard*, 12 februari 1985.
- 16 *Historisch verloop van het 4de Linie-Regiment*, niet-gepubliceerde tekst op stencil, s.l., s.d. (privé-bezit auteur).
- 17 J. DE SMET, *Brugge onder de Oorlog 1914-1918*, Brugge, 1955.
- 18 L. SCHEPENS, *Brugge bezet*.
- 19 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*.

jaar toen de Duitsers ons land binnenvielen. Valentin Degrande is de enige die in zijn boek getuigen aan het woord laat. Tot slot is er het recent uitgegeven fotoboek van Debaeke²⁰ waarbij een paar foto's, genomen door de bezetter op de dag van de bezetting of kort erna, een aantal gegevens uit de geschreven bronnen bevestigen.

ENKEL EEN ACHTERHOEDE BLIJFT IN DE STAD

Na de initiële weerstand ter hoogte van de Luikse fortengordel werd duidelijk dat het Belgisch leger niet opgewassen was tegen het Duits-Pruisisch krijgsgeweld. De Belgen trokken zich noodgedwongen terug in het *Nationaal Reduit Antwerpen*. De Duitse invasiemacht liet Antwerpen aanvankelijk ongemoeid en zette alles in op de verovering van Parijs. Na de Slag aan de Marne, waarbij de Duitse invasie tot stilstand werd gebracht, verlegde het strijdgewoel zich richting Noordzeekust. De Duitse legerleiding kon het zich nu niet meer veroorloven om Antwerpen verder ongemoeid te laten en vatte de belegering van de havenstad aan op 1 oktober 1914. Een deel van de Belgische troepen, nog geen 75.000 man, wist zich terug te trekken door het Waasland en het noorden van de provincie West-Vlaanderen richting Belgische kust. Meer dan 30.000 anderen vluchtten naar Nederland en nog eens 30.000 man werd gevangengenomen. Na de val van Antwerpen, op 10 oktober 1914, rukte de *Armeegruppe Beseler* op richting Noordzee. Deze legereenheid bestond uit de *4.Ersatz-Division*, de *6.Reserve-Division*, de *37.Landwehr-Infanterie-Brigade* en de *5.Reserve-Division*. Bij deze *Verfolgungsgefechte in Flandern* vormde de *4. Ersatz-Division* de rechtervleugel van de troepen van *Generaloberst Hans von Beseler*. Deze reservedivisie stond onder het bevel van *General Albert von Werder*²¹ en was samengesteld uit 13 *Bataillone*, 1 *Eskadron*, 12 *lichte Batterien* en 3 *Pionierkompagnien*. De *Armeegruppe* bevond zich in het Meetjesland toen von Beseler op woensdagmorgen 14 oktober 1914 zijn troepen het bevel gaf

20 S. DEBAEKE, *Brugge 14-18 in de Grote Oorlog*, Brugge, 2011.

21 Albert von Werder (1852-1936), *General der Kavallerie*. Von Werder ging in 1912 op rust en werd bij zijn mobilisatie op 2 augustus 1914 benoemd tot *Kommandeur* van de *4.Ersatz-Division*. Hij voerde in deze functie het bevel over de troepenmacht die Brugge heeft ingenomen op 14 oktober 1914.

westwaarts op te rukken en de regio Brugge-Tielt in te nemen. De 4.Ersatz-Division kreeg als opdracht zich naar Brugge te begeven en de stad te bezetten.

Generaal-majoor Leon Scheere, bevelhebber van de 4de Gemengde Brigade die instond voor de verdediging van Brugge en zich op dat moment met zijn brigadestaf in de stad bevond, werd iets voor 9.30 uur op de hoogte gebracht van vijandelijke troepenbewegingen richting Beernem. Het ging om de bovenvermelde 4.Ersatz-Division die optrok richting Brugge. Toen Scheere instructies vroeg aan het Generaal Hoofdkwartier kreeg hij orders om stand te houden en zich pas terug te trekken op Gistel in het geval dat zijn troepen omsingeld dreigden te worden. De bevelhebber achtte het risico op omsingeling op dat moment dermate groot dat hij onmiddellijk besloot om de 4de Gemengde Brigade terug te trekken en Brugge onverdedigd achter te laten.

Door de nota's van de Brassinne kennen we het vervolg: "... *Cependant, dès 10½ heures du matin, le bureau de la place avait téléphoné au commissaire de police en chef que l'état-major se rendait à Ostende et qu'en conséquence la ville était entièrement libre et que l'ennemi pouvait l'occuper sans résistance.*"²² Om 10.30 uur verliet Scheere de stad samen met zijn brigadestaf en de rest van zijn nog in Brugge verblijvende manschappen. Hij liet een beperkte troepenmacht achter, samengesteld uit infanteristen van het 24ste Linieregiment. De verschillende secties kregen elk een sector toegewezen. Van zodra Modeste Rommel, hoofdcommissaris van de Brugse politie, het bericht van Scheere had ontvangen haastte hij zich naar het stadhuis waar het schepencollege aan het vergaderen was in de gotische zaal. Toen hij daar was aangekomen bracht hij hen op de hoogte dat de militaire overheid de stad had vrijgegeven. In de overtuiging dat de vijandelijke troepen zich nog veraf bevonden spraken de burgemeester en schepenen bij het beëindigen van de vergadering op de middag af om de toestand opnieuw te evalueren om 14.00 uur.

22 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 38.

Joseph De Cuyper²³, die zich op die dag in Houtave bevond, was al op de hoogte van de precaire situatie van zijn geboortestad: “*Mercredi 14 octobre. ... On annonce la marche vers Bruges d’une colonne allemande. Je me demande avec anxiété ce que font mes parents et mes frères, pourvu que ceux-là surtout soient en sûreté.*”²⁴

Ondertussen bevonden de bataljons en artillerie-eenheden van de *4.Ersatz-Division* die het bevel hadden gekregen op te rukken via Oostkamp zich aan het kanaal Gent-Brugge ter hoogte van Moerbrugge. Om 10.30 uur werd het dorp beschoten door de *Ersatz Abteilung Feldartillerie* van de *4.Ersatz-Division*. “Wij horen rond Moerbrugge voortdurend kanongebulder, wat betekent dat de Duitsers daar reeds zijn.”, schrijft de 22-jarige Bruggeling Maurits Dehulster²⁵, wielrijder bij het *24ste Linierregiment*, in zijn dagboek.²⁶ Dehulster was daags voordien met zijn eenheid naar de sector Male gezonden. Na de nacht doorgebracht te hebben in een boerderij kreeg hij vroeg in de ochtend het bevel om fietsend langs de binnenwegen op zoek te gaan naar vijandelijke troepenbewegingen. Om 9.00 uur kregen Dehulster en zijn kompanen het bevel om terug te keren naar Brugge. In Scheepsdale aangekomen

23 Joseph De Cuyper (1891-1918) was de oudste uit een gezin van tien kinderen en woonde in de Oostmeers te Brugge. Zijn vader was sinds 1901 directeur van de Rijksmiddelbare School. Na zijn hoger middelbaar onderwijs aan het Koninklijk Atheneum begon Joseph De Cuyper in 1909 zijn geneeskundige opleiding aan de Hogeschool van Gent. Tijdens zijn 2de doctoraat (1911-1912) vervulde hij zijn militaire dienstplicht in de *Compagnie Universitaire*. Na zijn legerdienst bleef hij actief als élève-médecin in deze *Compagnie*. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zat Joseph De Cuyper in zijn laatste jaar geneeskunde. Door de oorlog kon hij niet deelnemen aan de eindexamens. Op 1 augustus 1914 stelde hij zich ter beschikking van de medische dienst en was gedurende 4 jaar hulpdokter aan het IJzerfront. De Cuyper sneuvelde bij het eindoffensief, op 30 september 1918.

24 J. DE CUYPER, *Journal de Campagne*, p. 33.

25 Maurits Dehulster (1892-1936) was de oudste uit een gezin van acht kinderen. Het overlijden van zijn 47-jarige vader in 1909 dwong de 17-jarige student aan het Sint-Leocollege om zijn studies te onderbreken. Vanaf juli 1909 werkte Dehulster als bediende bij Eugene Dugardyn, stadsontvanger van Brugge. Hij was de enige kostwinner in het gezin. In 1912 werd hij opgeroepen voor zijn militaire dienstplicht. Maurits Dehulster had vrijstelling kunnen bekomen omwille van zijn gezinssituatie, maar opteerde ervoor zijn dienstplicht te verrichten in de hoop dat één van zijn broers daardoor vrijgesteld zou worden. Hij werd ingelijfd bij het *4de Linierregiment* te Brugge waar hij ingedeeld werd bij de logistieke dienst.

26 M. DEHULSTER, *Uittreksels uit het dagboek*, p.132.

moest hij samen met de overige cyclisten onmiddellijk doorrijden naar de brug van Stalhille om deze te verdedigen.

Rond 12.00 uur trok de achterhoede aan de Smedenpoort een barricade op met zandzakjes om de vluchtroute naar Oostende zo lang mogelijk vrij te houden. “*C’est bien la fin de la retraite: un dernier convoi, des gendarmes, quelques fantassins - des hommes du 24 de lignes, l’extrême arrière-garde. . .*”²⁷ schreef de Brassinne. In het station stond een stoomtrein vertrekkensklaar richting Oostende. Stationschef M. Danckaert wist nog net twee wagons met verloren voorwerpen in te laden vooraleer hij om 12.50 uur het sein gaf tot vertrek²⁸. Pas toen deze laatste trein naar Oostende vertrokken was, ontmantelde de achterhoede de barricade ter hoogte van de Smedenpoort en verlieten de laatste Belgische soldaten de stad om 13.00 uur.

DE STAD WACHT BANG AF

In de ochtend had Brugge zich opgemaakt voor de traditionele hoogmis en het algemeen kapittel van de kanunniken van de Sint-Salvatorskathedraal ter ere van de feestdag van Sint-Donaas op 14 oktober. Het jaarfeest van de heilige Donatianus, patroonheilige van de stad en van het bisdom, was in het begin van de 20ste eeuw een belangrijke dag voor de Brugse bevolking. De *Gazette van Brugge van de Provincie West-Vlaanderen*²⁹ maakt melding van naderende Duitsers. In de loop van de voormiddag verspreidde het gerucht dat de Duitsers in aantocht waren zich als een lopend vuurtje. De bevolking wachtte bang af. Winkels werden gesloten en de mensen haastten zich naar huis. ‘*En ville, un calme de mort. Tout est désert*’, schrijft de Brassinne.³⁰ Een Duits vliegtuig, dat enkele keren boven de stad cirkelde, verbrak de stilte en deed de span-

27 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 36.

28 Volgens Degrande verliet de laatste trein het station in Brugge om 13.30 uur (V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*, p.32) en De Smet spreekt van 13.50 uur (J. DE SMET, *Brugge onder de Oorlog*, p.18). Stoomtreinen kwamen traag op dreef. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor de verschillende vertrektijden.

29 *Gazette van Brugge van de Provincie West-Vlaanderen*, woensdag 14 oktober 1914 (nr. 123).

30 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 36.

ning nog toenemen: 'Deze morgen overvliegt een nieuw Duits vliegtuig de stad, dit maal is het een 'taube', de motor loeit verschrikkelijk. Er wordt op geschoten zonder treffen...' ³¹ Ondanks de dreiging besloot de bisschop van Brugge, Gustave Waffelaert, om de hoogmis en het kapittel door te laten gaan. Was het niet juist nu dat de tussenkomst van de beschermheilige van de stad en van het bisdom afgesmeekt moest worden? '*Entreront-ils aujourd'hui, jour de St Donat, patron de la ville, se demandent de braves gens?*' vroeg de Brassinne zich af. ³² '... Al de kanoniken, tit[ulaire] en eerkan[oniken], die niet ziek zijn, [zijn] tegenwoordig, uitgenomen kan. Dignant, die naar Holland gevlucht is.', noteert Duclos. ³³ Tijdens de consecratie - Duclos spreekt van '±10.30' ³⁴ - werden de gelovigen in de Sint-Salvatorskathedraal opgeschrikt door kanongebulder. De Brassinne telde zes ontploffingen. Het waren schoten afgevuurd door de Duitse artillerie vanuit Moerbrugge. In de loop van de voormiddag volgden nog regelmatig kanonschoten. Rond 12.00 uur was het afgelopen. In zijn nota's van die 14de oktober 1914 komt ook de historicus Duclos aan het woord: 'Dit is, dag op dag, 115 jaar na de vernieling der Hoofdkerk van St Donatiaan, op den Burg. Deze wierd immers verkocht den 28 april 1799; maar men wachtte af te breken tot den 14 oktober. Zie Brug-hist., 445' ³⁵

DE BEVOLKING VLUCHT IN PANIEK

Toen op maandag 12 oktober 1914 in Brugge het nieuws bekend geraakte dat Gent door de Duitsers ingenomen was, ontstond er een eerste paniecreactie onder de bevolking. Velen vertrokken te voet, met paard en kar en met de tram richting Sluis, anderen namen de vlucht naar Oostende. 's Anderendaags lokte een bom die uit een Duits vliegtuig boven de stad was gedropt opnieuw paniek uit en besloten ook toen heel wat Bruggelingen om te vluchten, waar-

31 H. STALPAERT, 'Het oorlogsdagboek van Edward De Wispelaere', p. 86.

32 R.-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 36.

33 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos.

34 *Ibidem*.

35 *Ibidem* (n.v.d.r. Met Brug-hist. bedoelde Duclos zijn boek *Bruges. Histoire et Souvenirs*, Brugge, 1910, waar op p. 445 inderdaad vermeld wordt dat de afbraak van de kathedraal begon op 14 oktober 1799).

onder de familie Bossier die zich naar Sluis begaf en waarbij vader Bossier besloot om achter te blijven om zijn winkel in schoen- en sportartikelen, gelegen in de Zuidzandstraat en gekend onder de naam "De Gelaarsde Vos", te bewaken.

Op woensdagvoormiddag lokte het gebulder voor de derde keer een algemene paniecreactie uit. Ook nu namen heel wat Bruggelingen de vlucht.³⁶ De 18-jarige Herman Bossier staat in zijn nota's uitvoerig stil bij de paniecreactie van de 14de oktober. Hij neemt daarbij de bevolking - en ook zichzelf - op de korrel: 'Den woensdagmorgen was er geen houden meer aan geweest. De vrouwen vielen hun man te voet en smeekten met de schoonste woorden van de wereld aan het vuur te willen ontsnappen. De ware reden van gansch dien boel is ongetwijfeld het nieuws der gazetten geweest: wij hadden gelezen van uitmoordingen verwoestingen, platbranden, schandalen ... Het grootste ongeluk was het gerucht dat de jongelingen en mannen werden gevangen genomen en vorenop gezonden; ofwel een Duitsche uniform aangepast om tegen de Russen te velde te trekken. Wie dat kan uitgedacht hebben moest wel op een kanon worden geplaatst: hoeveel oude en kranke menschen zouden niet armzalig op vreemden grond zijn gestorven: hoeveel lieden hebben ginds tot hunnen laatste centen opgegeten om straatarm naar een kamp als Nunspeet³⁷ te worden gevoerd of hulpeloos en ten einde alle straten naar hun stad teruggezonden op gevaar af hun huis door Duitsche soldaten bezet te vinden, of andere vluchtigaards. De vlucht was als de kudde van Panurge³⁸: als 't eene schaap wegliep volgde 't andere hem op de hielen. Ook zo met de Bruggelingen. Menschen die nooit of nooit

36 Volgens De Smet hebben ongeveer 6000 inwoners de stad verlaten in 1914. Dit was iets meer dan 10% van de bevolking (J. DE SMET, *Brugge onder de Oorlog 1914-1918*, p. 18).

37 Het vluchtoord Nunspeet was één van de opvangcentra voor Belgische vluchtelingen in Nederland. De gemeente Nunspeet is gelegen in de provincie Gelderland op een 30-tal km ten noorden van Apeldoorn.

38 Groep personen die elkaar blindelings volgen zonder zich daarbij enige vraag te stellen. Panurge is één van de personages uit Pantagruel (1532), de eerste roman van François Rabelais.

aan vluchten hadden kunnen denken, werden tegen wil en dank door anderen aangespoord, ja zelfs gedwongen...'³⁹

Dat er chaos heerste wordt mooi geïllustreerd door deze vlucht: 'Een waarlijk kluchtige vlucht is deze van "den Pekken", een onzer knechten die ten einde van de Ouden Gentweg woont. Den woensdagmorgen trok hij ervan onder met zijn ega na een laatste vaarwel te hebben gezegd aan kippen en tortelduiven. "Adieu, beesten! ... Dààr, ge kunt er maar de deugd van hebben! ..." en in hun kot wierp hij een anderhalf brood en een paar pinten melk. De maïs lag er een voet dik. Hij trok er dus van door, en weet ge wààr hij gevlucht is? ... In 't Lophemstraatje bij zijn schoonbroeder! ... Ongevergd te zeggen dat zijne afwezigheid voorzeker de kortste is geweest van al Brugsche vluchtigaards: als hij twee, drie uren uit zijn huis is gebleven zal het criant veel zijn geweest!'⁴⁰ Het volgende verhaal komt wellicht van zijn vader Bossier die, zoals gemeld, achtergebleven was: 'Verplaatsen wij ons enkel oogenblikken in de Steenstraat. 't Is woensdagmorgen en de laatste vluchtelingen trekken er van onder. Een triomfwagen met twee zware paarden ingespannen, staat met een hopje volk vertrekkensgereed. Een eenvoudige subbedutte staat op het plankier de anderen één voor één plaats te zien nemen op de reddingsplank. Met tranen in de oogen zal ze den wagen zien vertrekken, voor haar, verlaten! Vader komt er tusschen en bekomt nog een plaatsje voor haar; de begijne, over van vreugde, reikt nog de hand in 't weggrollen en "Mijnheer Bossier, ken gon da nooit vergeten, weê! ..." De brave sul was gered. Later hebben we vernomen dat ze naar Blankenberghe is gevoerd geweest, daar een dag en een nacht verbleef en terug naar Brugge keerde: ze was zoo rond de zestig frank kwijt.'⁴¹ Onder de vluchtelingen waren ook Edward De Wispelaere en zijn broers⁴²: '... Om 11 uur horen we plotseling kanongeschut, zo dicht dat ie-

39 BRUGGE, *Provinciale Bibliotheek en Documentatiecentrum*, 49 ASA 10: H. Bossier, Uit de Oorlogsjaren-Dagboek, p. 32.

40 *Ibidem*, p. 33.

41 *Ibidem*, p. 34.

42 Edward De Wispelaere verbleef samen met zijn broers op een boerderij in Sint-Anna ter Muiden van 14 tot 22 oktober 1914. Het was de verveling die hen deed beslissen om terug te keren naar Brugge op 22 oktober 1914.

dereen er van opschrikt. Mijn broers en ik verlaten snel familie en huisgezin en geladen met zware pakken trekken we te voet naar Sluis, waar we om 3u. zeer moe en verdrietig aankwamen ...'.⁴³

Op die woensdagvoormiddag dacht ook Achiël Van Acker aan vluchten. Hij had zich om 9.00 uur aangeboden op het Nederlands Consulaat om er een pas aan te vragen om naar Nederland te kunnen gaan. Het wachten duurde hem echter te lang zodat hij onverrichter zake terugging naar zijn werk. Rond 11.00 uur vernam hij dat een aantal Brugse jongeren besloten had om samen de benen te nemen. Het vertrek was voorzien op de middag. Van Acker beschrijft dit vertrek: 'Over de middag, nagenoeg op hetzelfde uur dat de Duitsers de stad bereikten, dat vernam ik eerst later, verliet ik met kameraadjes de stad in de richting van Frankrijk. Geen van ons was een valies rijk, allen droegen wij een beddenlaken waarin wat ondergoed, voedsel enzomeer geborgen waren. Van tante en meter had ik 20,- frank gekregen. Het leek mij een fortuin. Zo trok ik naar Oostende. In mijn lakens staken ook enige brochuurkens. Daar had ik niets over gezegd uit vrees uitgelachen te worden. Vele anderen, die wij kenden of niet, waren met pakken en draagzakken op de baan, maar wij waren slechts om onszelf bekommerd. Wij zouden iets buitengewoon beleven. Wij waren jong, goed te been en wat ons wachtte leek een wonderbaar avontuur'.⁴⁴

De Amerikaanse oorlogsreporter Granville Fortescue⁴⁵ was getuige van deze paniek bij zijn aankomst in de stad: 'Ik trof de inwoners aan in paniek en op de vlucht. "Ze zullen je neerschieten! Ze zullen je neerschieten! De Duitsers zijn hier!" Hier trof ik het bewijs aan dat Duitsland er maar al te goed in geslaagd was om het

43 H. STALPAERT, *Het oorlogsdagboek van Edward De Wispelaere*, p. 86.

44 A. VAN ACKER, *Herinneringen Kinderjaren*, p. 219-220.

45 Granville Fortescue (1875-1952), een Amerikaans militair op rust en gerenommeerd auteur, werd begin augustus 1914 door de *Daily Telegraph* naar België gestuurd als oorlogscorrespondent. Fortescue wist net voor de belegering Antwerpen te ontvluchten en kwam met andere vluchtelingen in Oostende terecht. Op zoek naar contact met de Duitse troepen begaf hij zich op 13 oktober 1914 naar Brugge. 's Anderendaags was hij getuige van de inname van de stad. In 1915 publiceerde hij zijn ervaringen in het boek 'At the Front with Three Armies. My adventures in the Great War'.

eenvoudige Belgische volk de daver op het lijf te jagen met hun terreur. Ik had een Amerikaanse vlag geplaatst op het windscherm van mijn motor en reed, vol vertrouwen onder deze bescherming, naar het centrale plein van de oude stad en stelde me op voor het beroemde restaurant *Panier d'Or*. Tal van inwoners haastten zich in groepjes over het plein, vluchtend voor de indringers.⁴⁶

EEN TRAGISCH INCIDENT AAN 'T PERRETJE

In de loop van de voormiddag waren de Duitse troepen genaderd tot op enkele kilometers van de stad. Een deel van de troepen bevond zich op de weg Knesselare-Oedelem en begaf zich richting Assebroek. Andere eenheden waren via Beernem naar Oostkamp getrokken en begaven zich richting Steenbrugge. Een onderdeel was de weg naar Moerbrugge ingeslagen.

Rond de middag verschenen een zestal verkenners ter hoogte van het Gemeenteplein in Assebroek, het huidige Gaston Roelandtsplein, in de volksmond 't Perretje. Ze behoorden tot het 3. *Landwehr Korps*, een onderdeel van het 74. *Landwehr-Infanterie-Regiment*, dat deel uitmaakte van de 4. *Ersatz-Division*. Bij het naderen van de verkenners had de Belgische achterhoede zich teruggetrokken uit de sector Assebroek.

Hendrik Blondelle, werkzaam als wattman⁴⁷ bij de *Electricien Tram* en op weg naar de tramstelplaats, bevond zich ter hoogte van het Gemeenteplein toen de patrouille er arriveerde. Door zijn dienstuniform met kepie en vergulde schouderstukken namen de Duitse soldaten Blondelle voor een Belgisch soldaat en riepen hem toe halt te houden. Toen Blondelle in paniek wegliep rich-

46 G. FORTESCUE, *At the Front with Three Armies. My adventures in the Great War*, p. 210-211. '... I found the inhabitants fleeing in terror. "They'll shoot you! They'll shoot you! The Germans are here!" Here was proof indeed that Germany had succeeded only too well in putting the fear of her wrath into the hearts of the simple Belgian people. I had placed an American flag above the windshield of my motor and confident in this protection, I drove into the central square of the old city, and drew up before the famous restaurant *Panier d'Or*. In little groups many of the people of the town hurried across the square flying before the invaders.'

47 Wattman: trambediende die met een stang de wissels bediende.

ting tramdepot, schoten de verkenneren hem neer. Degrande laat in zijn boek een vrouw uit Assebroek aan het woord die als achtjarige getuige was van deze gebeurtenis: 'De voorposten zagen die man van de elektrische tram. Zij riepen: "*Halt, bleiben Sie stehen!*". Hij was nerveus. Hij wilde de depot binnenvluchten, maar hij werd neergeschoten. Ik stond buiten te kijken op de gemeentplaats. Die voorpost bestond uit een man of zes. Dan vluchtten we naar binnen. We moesten naar binnen van moeder. Er werd waarschijnlijk maar één schot gelost. Ik stond verbijsterd van schrik.'⁴⁸ Herman Bossier vernam het incident in Sluis, waar hij daags voordien naar toe was gevlucht samen met zijn familie: '... Ook aan "'t Peerdjen" te Assebrouck is er een ongeluk te betreuren geweest: een "watman" van de elektrische tram, oude knecht uit de Potterie, zag een patrouille naderen en liep al wat hij lopen kon naar de hangars toe. De soldaten nu, die zijnen uniforme hadden bemerkt en zijn kepie met goud geborduurd, dachten dat het een militair was, en schoten hem dood. 't Is het eenigste slachtoffer geweest van Brugge's inneming, maar 't was nog duizendmaal te veel: nu, als een ongeluk komen moet!...'⁴⁹ De 41-jarige Blondelle overleed 's anderendaags aan zijn verwondingen. Op zijn doodsprentje lezen we dat hij 'den 15 October 1914, door den kogel getroffen, overleed te Assebroucke' Hendrik Blondelle werd begraven op de Brugse Centrale Begraafplaats in Assebroek op 18 oktober 1914. Hij was gehuwd met Leonie Gotelaere. We kunnen er nu nog steeds zijn grafzerk aantreffen⁵⁰.

SCHERMUTSELINGEN AAN DE GENTPOORT

Om 12.45 uur⁵¹ deed zich ter hoogte van de Gentpoort opnieuw een incident voor. De bovenvermelde voorpost van het 3.*Landwehr Korps* was na het voorval aan 't *Perretje* verder getrokken langs

48 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*, p. 41.

49 BRUGGE, *Provinciale Bibliotheek en Documentatiecentrum*, 49 ASA 10: H. Bossier, *Uit de Oorlogsjaren-Dagboek*, p. 33.

50 Centrale Begraafplaats Assebroek, lot C42.

51 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos.

de Oedelemse Steenweg⁵², richting Gentpoort. De Belgische manschappen die instonden voor de sector Assebroek besloten om zich terug te trekken binnen de stadsomwalling. Enkele soldaten stelden zich verdoken op rond de Gentpoort, wachtend op de komst van de verkenners. De overigen gingen naar een nabijgelegen herberg. Volgens de meest gangbare versie vuurde een soldaat - 'sortant d'un cabaret'⁵³ - op het groepje verkenners dat de Gentpoort genaderd was. De schutter zou voordien tegen zijn kameraden gebluft hebben 'de eerste Duitser die de stad binnenkwam neer te schieten'. Het schot trof Heinrich Büsig, onderofficier bij het 3.Landwehr Korps, die zwaargewond neerviel. De Duitsers riposteerden met hevig geweervuur, maar de schutter en zijn kompanen vluchtten richting binnenstad en wisten te ontkomen. Net op het ogenblik van de schermutseling passeerde Dr. Emiel Dumon⁵⁴ met zijn koets voorbij de Gentpoort. Het paard van Dumon werd in de kogelregen dodelijk getroffen. Van zodra het vuurgevecht ophield vluchtten de meeste inwoners weg naar

52 Het gedeelte van de Oedelemse Steenweg tussen de Gentpoort en het Gaston Roelandsplein kreeg na de Eerste Wereldoorlog de naam Generaal Lemanlaan. Het stuk tussen het Gaston Roelandsplein tot aan de grens met Oedelem werd vanaf 1934 Astridlaan, vanaf 1953 Koningin Astridlaan en bij de fusie in 1970 opnieuw Astridlaan.

53 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 38.

54 Emiel Dumon (°Brugge, 1859 - †Münsbach, 1938) was als student geneeskunde aan de Rijksuniversiteit Gent actief in de Vlaamse beweging en werd er o.a. bevriend met dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard, voorstander van een pan-germaans gedachtegoed. Dumon leerde later in Blankenberge Ida Schüller kennen, een vrouw van Duitse herkomst waarmee hij in het huwelijk trad. Het echtpaar woonde in de Hoogstraat 18 en had vier kinderen. Naast zijn huisartsenpraktijk in de Hoogstraat werkte Dumon o.a. ook in een privékliniek in Blankenberge. Emiel Dumon was in Brugge gekend als een sociaal bewogen man die als arts ook oog had voor de noden van de lagere bevolkingsklassen. Tekenend voor hem was zijn beslissing om het socialistisch ziekenfonds, de *Bond Moyson*, uit de nood te helpen door er als arts te gaan werken op het moment dat geen enkele Brugse collega daartoe bereid was. Zijn sociaal engagement maakte hem vóór de oorlog tot een gewaardeerd volksfiguur. Dumon was bij verschillende verkiezingen kandidaat voor de progressieve vleugel van de liberalen. Bij de parlementsverkiezingen van 1912 stond hij op de kartellijst van priester Florimond Fonteyne. Tijdens de bezetting stelde Dumon zich extreem pro-Duits op. Deze keuze, samen met zijn omstrepen en lucratieve handelspraktijken, leidden ertoe dat de gematigde activisten afstand namen van Dumon. Na de oorlog vluchtte hij met zijn gezin naar Duitsland. Op 28 februari 1920 werd hij door het assisenhof van Brabant bij verstek ter dood veroordeeld. Omwille van de geallieerde bombardementen vluchtte Dumon in 1943 naar Münsbach in het Groothertogdom Luxemburg. Hij overleed er in 1948.

huis. De enkelen die bleven en een kijkje gingen nemen werden door Duitse schildwachten op afstand gehouden. Büsig was ondertussen door zijn manschappen tot bij de mouterij D'Hoedt gesleept. Daar werd hij tegen de muur neergelegd voor de eerste verzorging. De 38-jarige *Unteroffizier* zou 's anderendaags aan zijn verwondingen bezwijken.

Nadat politiecommissaris Rommel vernomen had dat er zich een incident had voorgedaan aan de Gentpoort, haastte hij zich naar de woning van Visart de Bocarmé in de Pieter Pourbusstraat om er de burgemeester van het gebeuren op de hoogte te stellen. Visart en de commissaris besloten naar het stadhuis te gaan. Onderweg liepen ze Ernest van Caloen⁵⁵ tegen het lijf en deze sloot zich bij hen aan. Op weg naar huis - ter hoogte van de Theaterplaats - had schepen Lodewijk Ryelandt geweervuur gehoord. Ryelandt maakte rechtsonkeer richting stadhuis en kwam er op hetzelfde moment aan als de burgemeester, de commissaris en van Caloen. Daar vernam Ryelandt dat het vuurgevecht zich ter hoogte van de Gentpoort had voorgedaan. Na een kort overleg besloten ze om samen naar de Gentpoort te gaan. Nadat de conciërge van het stadhuis hen van een wit laken had voorzien, vertrok het gezelschap om 13.15 uur, begeleid door twee politieagenten, richting Gentpoort. Onderweg sloot ook stadssecretaris Aloïs De Bandt zich bij de delegatie aan. De straten lagen er doods bij. Behoudens groepjes Bruggelingen die zich haastig richting Ezelpoort begaven bevond zich niemand meer op straat.

NIET ÉÉN MAAR TWEE DUITSERS DODELIJK GETROFFEN BIJ DE INNAME

Nagenoeg alle bronnen spreken van één enkel Duits slachtoffer bij de inname van de stad. Herman Bossier daarentegen heeft het in zijn dagboeknota's over minstens twee Duitsers die het leven lie-

55 Eerste schepen en schepen van de Dienst der Gebouwen, Landbouw, Openbare wandelingen en de Brandweer (*Provinciale Almanak en wegwijzer van de stad Brugge en der Provincie West-Vlaanderen voor het jaar 1914*, Uitgeverij Weduwe Verbeke-Loys & Cie, p. 150).

ten: '... Een klein ongeval had plaats gehad aan de Gentpoort waar een paar duitsche soldaten werden doodgeschoten door den laats-ten roekloozen piot die in de stad nog had durven achterblijven.'⁵⁶ Ook één van de getuigen in het boek van Valentin Degrande spreekt zich uit in het meervoud: '... Verderop hoorden we dan schieten en de dag nadien hoorden we zeggen dat er geschoten werd aan de Gentpoort. Er zouden zelfs doden gevallen zijn.'⁵⁷

Uit een niet-gepubliceerde tekst, *Historisch verloop van het 4de Linie-Regiment*,⁵⁸ blijkt dat er een tweede Duitser werd getroffen, eveneens aan de Gentpoort: '... Rond 14 uur, bevond de 3/II/24⁵⁹, die het bevel tot aftocht niet ontvangen had, zich nog steeds aan de St.Katherinapoort, op het ogenblik dat de twee eerste duitse rijwielverkenners de brug van de Gentpoort naderden, die door een ongelukkig toeval, niet had kunnen gedraaid worden, zoals nochtans het bevel daartoe, aan een officier van de kompanie was gegeven geworden. Een peleton onder het bevel van onderluitenant Parmentier werd dus, in allerijl, naar die plaats gezonden, met order die brug kost wat kost, te draaien. Maar voor hij die brug bereikt had, waren die twee wielrijders reeds de stad ingere-reden. Ogenblikkelijk werd het vuur geopend, één van hen werd neergeschoten, terwijl de andere langs de herberg 'In Knesselaere' kon wegvlugten. Gelukkig waren de verkenners ver af, zodat de brug zonder ongeval kon gedraaid worden. Dan verliet de laatste kompanie van het regiment zijn garnizoensplaats, trok over de majestatische Marktplaats en nam de weg der ballingschap, terwijl de inwoners van Brugge, met angst de nakende komst van de vijand voorbereidden. Na haar overgestoken te hebben, werd aanstonds de brug van Scheepdaele gedraaid en de kompanie volgde de Noordelijken oever van het kanaal, waar ze haar batal-

56 BRUGGE, *Provinciale Bibliotheek en Documentatiecentrum*, 49 ASA 10: H. Bossier, *Uit de Oorlogsjaren-Dagboek*, p. 33.

57 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*, p. 37.

58 *Historisch verloop van het 4de Linie-Regiment*, niet-gepubliceerde tekst op stencil, s.l.s.d. (exemplaar in bezit van auteur).

59 3de compagnie/2de bataljon/24ste linie.

jon vervoegde dat in zijwacht, langs het kanaal Brugge-Oostende marcheerde.⁶⁰

De begrafenisregisters van de Brugse Centrale Begraafplaats bevestigden dit getuigenis. Uit het *Begrafenisregister 1913-1918* blijkt immers dat er op donderdag 15 oktober 1914 niet één maar twee Duitsers werden begraven. Naast de eerder vermelde Heinrich Büsig werd ook nog 'Een Duitse onbekende soldaat'⁶¹ bijgezet. Dit wordt bevestigd in het register *Deutscher Ehrenfriedhof Steenbrugge, Ehrenteil auf dem Gemeindefriedhof Brugge*⁶² waar we vonden dat *Gefreiter*⁶³ Paul Wache, behorend tot het 1./*Drag.R.*⁶⁴ begraven werd op donderdag 15 oktober 1914, en dat hij de dag voordien overleden was. In hetzelfde register wordt vermeld dat Heinrich Büsig overleed op 15 oktober 1914. Op de middag van 14 oktober 1914 werden aan de Gentpoort dus twee Duitsers getroffen, waarbij rijwielverkenner Paul Wache onmiddellijk stierf en de infanterist Heinrich Büsig pas 's anderendaags aan zijn verwondingen overleed.

Rest ons de vraag of de slachtoffers vielen in één en hetzelfde vuurgevecht, dan wel of er zich twee schermutselingen voordeden. Tot op heden is er geen enkele bron die melding maakt van twee vuurgevechten. Beide slachtoffers vielen in een vuurgevecht dat op de middag plaats had ter hoogte van de Gentpoort. Volgens de gekende bronnen werd Büsig neergeschoten om 12.15 uur en werd Wache dodelijk getroffen 'rond 14 uur'. Vast staat dat een voorwacht van 40 *wielrijders* de stad inreed om 13.15 uur. Gelet op het gegeven dat het vuurgevecht aan de Gentpoort hoorbaar was tot in het centrum van de stad, zodat het tot het initiatief van de Brugse delegatie heeft geleid, zou het verwonderlijk zijn dat een tweede vuurgevecht niet eens wordt vermeld. Als Wache effectief

60 BRUGGE, *Provinciale Bibliotheek en Documentatiecentrum*, 49 ASA 10: H. Bossier, *Uit de Oorlogsjaren-Dagboek*, p. 114-115.

61 BRUGGE, *Centrale Begraafplaats*, *Begrafenisregister 1913-1918*, p. 15.

62 BRUGGE, *Centrale Begraafplaats*, *Deutscher Ehrenfriedhof Steenbrugge, Ehrenteil auf dem Gemeindefriedhof Brugge*, p. 6 en 43.

63 Korporaal.

64 1. Brandenburgisches Dragoner-Regiment Nr. 2.

neergeschoten werd 'rond 14 uur', dan zou dit betekenen dat er nog een vuurgevecht zou geweest zijn eens de Duitse voorwacht zich in de stad bevond. Dit is niet evident en zou ongetwijfeld tot een reactie hebben geleid vanwege von Werder. Rekening houdend met de vraag in hoeverre tijdsvermeldingen in dergelijke omstandigheden betrouwbaar kunnen zijn, mogen we ervan uitgaan dat Büsig en Wache getroffen werden bij één enkel vuurgevecht, waarbij dus niet één maar twee slachtoffers vielen.

HET ONDERHOUD MET GENERAL VON WERDER, COMMANDANT
VAN DE 4DE Ersatz-DIVISIE

Om 13.15 uur, op hetzelfde moment dat de Brugse vertegenwoordiging vertrok richting Gentpoort, begaf een delegatie bestaande uit een luitenant, vergezeld door vier verkenners en door Emiel Dumon, eigenaar van het neergeschoten paard en zijn zoon Siegfried zich van de Gentpoort naar de binnenstad: '*... le cigare au bec, s'avançaient très à l'aise, ce qui prouvait que la fusillade n'avait pas du être bien terrible.*'⁶⁵ schrijft een cynische de Brassinne. Vader en zoon Dumon deden dienst als gids. In de Stalijzerstraat, '*la rue longeant le mur de la prison*'⁶⁶ botste het gezelschap op de stedelijke afvaardiging. Dumon stelde de burgemeester voor aan de luitenant, '*... un long jeune homme, tout de gris habillé.*'⁶⁷ De officier gedroeg zich correct en voornaam. Na Visart gesalueerd te hebben, nodigde hij de delegatie uit om hem te volgen tot bij zijn overste die zich aan de Gentpoort bevond. Het gezelschap begaf zich op weg onder een donkere, grijze hemel. De Stalijzerstraat en de Gentpoortstraat lagen er verlaten bij. Aan de Gentpoort werden ze opgewacht door een kapitein, '*un Prussien barbu et grinchu.*'⁶⁸ Na de begroeting sneed de officier onmiddellijk het incident aan. Hij beweerde dat burgers zijn onderofficieren en manschappen onder vuur hadden genomen vanuit hun kelders. De burgemeester protesteerde en ontkende dat het burgers waren

65 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 39.

66 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos.

67 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 39.

68 *Ibidem*.

die hadden geschoten. Visart vervolgde dat het enkel kon gaan om een paar achtergebleven Belgische soldaten die het vuur hadden geopend buiten het medeweten van hun oversten, aangezien de legerstaf vertrokken was en de stad vrij had verklaard. De kapitein drong niet verder aan en stelde de burgemeester en zijn gevolg voor hem te volgen tot bij *General von Werder, Kommandeur der 4. Ersatz-Division*. Ook vader en zoon Dumon stapten mee langs de Oedelemse Steenweg richting Assebroek.

Ter hoogte van het *pavillon blanc*⁶⁹ van de familie della Faille d'Huyse van Caloen stonden de baron en zijn kinderen op de stoep het gebeuren gade te slaan. Toen de kapitein merkte dat zij de delegatie begroetten stelde hij het gezelschap voor om de generaal op te wachten in het huis van deze familie. Baron Maurice della Faille d'Huyse ging onmiddellijk akkoord en stelde zijn salon ter beschikking. Volgens de Brassinne ging het initiatief om de generaal op te wachten ten huize della Faille niet uit van de kapitein, maar was het een voorstel van eerste schepen van Caloen. Valentin Degrande laat Françoise della Faille d'Huyse⁷⁰ aan het woord, één van de kinderen die naast haar vader op de stoep stond en toen 15 jaar was. Haar toelichting verduidelijkt de reden waarom het gezelschap precies daar besloot om de generaal af te wachten: "In de namiddag werd er getelefoneerd. Het was de luitenant die we hadden zien voorbij komen. Hij belde vanuit het station en vroeg: "Kunt u me zeggen hoeveel Duitsers passeren, hoeveel kanonnen enz. voorbijkomen?" Zo zijn we een stuk van de namiddag aan de telefoon gebleven. Almeteens kwam de Duitse generaal die Brugge moest innemen ons huis binnen. Ook de burgemeester van Brugge en mijn oom Ernest van Caloen⁷¹, schepen van de stad, kwamen binnen. Omdat mijn oom erbij was, kwa-

69 Huis della Faille, Generaal Lemanlaan, 123. In 1950 werd het huis della Faille het gemeentehuis van Assebroek. Met de fusie kreeg het Gemeentelijk Administratiecentrum er onderdak.

70 Françoise della Faille d'Huyse (*9 mei 1899) was één van de zes kinderen uit het gezin della Faille van Caloen.

71 Ernest van Caloen was gehuwd met Marguerite van Caloen de Basseghem; haar zus Madeleine van Caloen de Basseghem was de echtgenote van Maurice della Faille d'Huyse.

men ze bij ons binnen. Dat was natuurlijk zeer gevaarlijk want de telefoon ging nog. Gelukkig was het een oudere telefoon. Mijn zuster bleef erbij om het belletje vast te houden. Gelukkig hebben ze het nooit geweten. Alles duurde toch wel een half uur. De luitenant was dan nog in het station te Brugge van waaruit hij naar ons telefoneerde.⁷²

Terwijl de kapitein aan een *estafette-wielrijder* het bevel gaf om de generaal op de hoogte te brengen volgden de afgevaardigden de baron naar de zitkamer. Toen ook de kapitein het salon betrad, verontschuldigde hij zich voor zijn vuile laarzen. Na ongeveer een kwartier arriveerde het voertuig van de generaal, geëscorteerd door enkele wielrijders en ruiters. Von Werder stapte de zitkamer binnen, een notaboekje in de hand en gevolgd door zijn *aide de camp*. Na de wederzijdse begroetingen nam de *Commandeur* plaats aan de tafel, recht tegenover de burgemeester en opende hij zijn notaboekje. Van Caloen en Ryelandt bleven rechtstaan. Von Werder vatte het gesprek aan in het Frans en schakelde daarna over op het Duits met af en toe een zinnetje Frans ertussen. Volgens de Brassinne sprak Visart behoorlijk Duits.

Von Werder sneed op zijn beurt de *fusillade* ter hoogte van de Gentpoort aan. Visart herhaalde zijn uitleg. De generaal leek zijn versie te aanvaarden en zei dat als de bevolking zich wist te gedragen, de stad ongemoeid zou gelaten worden en de bevolking niets zou worden aangedaan. Hij voegde er wel aan toe te zullen riposteren wanneer de Britten de stad zouden beschieten en gaf te kennen dat hij zich in dit geval niet verantwoordelijk zou achten voor de schade. Von Werder vervolgde dat elke aanslag op een Duits militair streng bestraft zou worden en eiste dat alle wapens ingeleverd zouden worden op het stadhuis, inclusief de revolvers van de politie. Visart merkte op dat hij reeds een aantal voorzorgsmaatregelen had genomen. Hij lichtte toe dat hij de bevolking herhaaldelijk had opgeroepen tot kalmte en aangemaand had om geen vijandelijke daden te stellen, dat hij alle wapens had laten inleve-

72 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*, p. 44.

ren op het politiebureau, dat de brandweer⁷³ ontwapend was en dat de Burgerwacht ontbonden was en volgens de regels zijn wapens had neergelegd. De bevelhebber vroeg vervolgens de namen op te geven van vijf inwoners die zich als gijzelaar ter beschikking wilden stellen.

De generaal deed verder navraag naar een geschikt hotel voor zijn staf, zijn ordonnansen en paarden. Nadat hem inlichtingen werden verschaft over de belangrijkste hotels van de stad, kwamen ze tot het besluit dat het *Hôtel de Flandre*, gelegen in de Noordzandstraat, het meest geschikt was. De generaal deed voorts navraag over de capaciteit van de kazernes en het aantal beschikbare paardenstallingen. Hij verzocht de burgemeester de nodige inkwartiering te voorzien voor zijn troepen en voor de eenheden die nog zouden volgen. Tot slot liet hij weten dat hij later op de dag een intendant naar het stadhuis zou sturen om de rekwisitie te regelen. Om de stedelijke afvaardiging de nodige tijd te geven om de eerste maatregelen te kunnen treffen, stelde von Werder voor dat zijn troepen de stad pas zouden betreden om 15.00 uur (16.00 uur Duitse tijd). Von Werder eindigde met de mededeling dat, eens de troepen de stad ingenomen hadden, '*Sein Exzellenz*', zich op het stadhuis zou aanmelden voor een onderhoud met de burgemeester. Het ging om een generaal. Volgens De Brassine betrof het *Generaloberst* Hans von Beseler.

Halverwege het onderhoud had *Commissaris* Rommel van Visart de opdracht gekregen om op het stadhuis al een aantal instructies door te geven zodat hij de bijeenkomst slechts ten dele kon bijwonen. Van Caloen en Ryelandt daarentegen waren de hele tijd bij Visart gebleven.

Na het onderhoud kreeg het gezelschap een bundel plakbrieven mee die onmiddellijk opgehangen moesten worden. Het wa-

73 Het brandweerkorps van Brugge was in die tijd gewapend. Een gewapend korps kreeg een toelage van de staat en kon in nood de lokale politie bijstaan. De brandweer werd ook ingezet voor nachtelijke patrouilles tegen inbraak en diefstal. De brandweer heette overigens officieel het Gewapend Pompierskorps.

ren verordeningen en waarschuwingen, opgesteld in het Duits, Frans en Nederlands. Eén van de plakbrieven betrof de waarschuwing dat de stad in brand geschoten zou worden in het geval dat Duitse militairen zouden worden aangevallen. Deze was getekend door *Der Oberbefehlshaber v. Beseler, General der Infanterie*. Andere aanplakbiljetten hadden betrekking op het invoeren van de Midden-Europese tijd⁷⁴, de verplichte inlevering van de wapens en het bevel dat alle achtergebleven Belgische soldaten zich moesten aanmelden bij de Duitse overheid. Nadat von Werder vertrokken was begaf de stedelijke delegatie zich naar de stad. Ter hoogte van de Gentpoort liepen ze nog de schepenen Victor Van Hoestenbergh⁷⁵, Leonce De Schepper⁷⁶ en Léon De Wulf⁷⁷ tegen het lijf. Zij waren onderweg om zich bij hun collega's te voegen.

HET OPTREDEN VAN DOKTER DUMON

In een artikel in *De Standaard* van 12 februari 1985 lichtte de toen 77-jarige Mathieu Vandenbroeck het optreden van Emiel Dumon op 14 oktober 1914 toe. Hij baseerde zich daarvoor op wat hij zich wist te herinneren van het levensverhaal, geschreven door Emiel Dumon zelf. Dumon gaf hem de tekst toen Vandenbroeck tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte bij de bouwfirma van zijn zoon, Siegfried Dumon. De bundel van 20 bladzijden ging verloren in 1945.

Volgens Vandenbroeck werd Dr. Dumon op de middag van 14 oktober 1914 dringend opgeroepen voor een bevalling. Toen hij en zijn koetsier de Kruispoort passeerden, zouden soldaten van de Belgische achterhoede hen toegeroepen hebben dat ze 'zot waren' aangezien de Duitsers op elk moment konden arriveren.

74 Alle uurwerken en klokken moesten één uur verder worden gedraaid. De wijzers moesten van 15.00 uur doorgedraaid worden naar 16.00 uur. De bevolking sprak spoedig van het Duits uur of torenuur.

75 Schepen van Financiën, Godsdienst en Betwistbare zaken en den ruimingsdienst (*Provinciale Almanak*, p.150).

76 Schepen van Onderwijs, Instellingen van Weldadigheid en Vooruitzicht en Gezondheidsdienst (*Provinciale Almanak*, p.150).

77 Schepen van Handel en Nijverheid, Verlichting en Feesten (*Provinciale Almanak*, p.150). Duclos maakt geen gewag van de aanwezigheid van deze schepenen (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos, 14 oktober 1914).

Toen Dumon na de bevalling naar huis reed, kwam hij ter hoogte van de Gentpoort in de schermutseling terecht en werd zijn paard dodelijk geraakt door het geweervuur. Het paard zakte in elkaar waardoor de *tilbury*⁷⁸ kantelde en Dumon en zijn koetsier ten val kwamen. Toen de toegelopen Duitsers hoorden dat Dumon vlot Duits sprak, brachten ze hem tot bij hun overste die op zijn beurt besloot Dumon tot bij de generaal te brengen. Volgens Vandebroeck was de generaal bijzonder verontwaardigd over het feit dat de stedelijke gezagsdragers zich de moeite niet hadden getroost om hem aan de stadspoort op te wachten om de stad over te dragen. Zijn ergernis was volgens Vandebroeck dermate groot dat hij ermee dreigde Brugge te beschieten als er zich niet binnen het half uur een delegatie van het stadsbestuur bij hem zou aanbieden. Daarop zou Dumon zich onmiddellijk naar het stadhuis hebben begeven. Toen bij daar was aangekomen, trof hij er politiecommissaris Rommel aan en wist, volgens het artikel in *De Standaard*, Dumon de commissaris te overtuigen van de noodzaak om de stad over te geven. Nog steeds volgens onze zegsman gingen Dumon en de commissaris de Duitsers voor bij hun intrede in de stad. De commissaris had een witte zakdoek aan zijn wandelstok geknoopt. Vandebroeck is de mening toegedaan dat Brugge van de vernieling gered werd door het optreden van Dumon. Volgens Schepens, die in zijn boek verwijst naar het artikel van *De Standaard* 'kan deze versie gedeeltelijk de aanwezigheid van Dumon uitleggen'. Zeker is dat niet de politiecommissaris, maar wel burgemeester en schepenen de stad overgegeven hebben.⁷⁹

DUITSE TROEPEN BETREDEN DE STAD

Vanaf 15.00 uur begaf het gros van de troepen zich in de binnenstad. Als eerste kwam een bataljon fietsers aan op de Markt, gevolgd door een compagnie infanterie. De wielrijders en een deel van de infanteristen begaven zich naar de Burg (afb. 2). terwijl het grootste deel

78 Een *tilbury* is een fijn afgewerkte koets, heel dikwijls in zwart laqué, in de volksmond *sieze* of *veteure* genoemd. De burgerij gebruikte deze koets om op familiebezoek of naar de kerk te gaan. In het begin van de vorige eeuw was dit type paardenkoets in Brugge een populair transportmiddel.

79 L. SCHEPENS, *Brugge bezet*, p. 337.

afb. 2. Een patrouille Duitse wielrijders nam Brugge in op 14 oktober (G. FORTESCUE, *At the Front with Three Armies. My adventures in the Great War*, p. 204).

van de infanterie langs de Oostendse Steenweg verder marcheerde richting Oostende. Een Londense dubbeldekker die de Britten wegens motordefect op de Markt hadden achtergelaten genoot veel belangstelling. Enkele Duitsers lieten zich fotograferen bij deze 'verovering' op de Engelsen. Bij hun aankomst op de Burg kreeg het *Radfahr-Bataillon* het bevel om de Engelse en Franse vlaggen van de gevel van het stadhuis te verwijderen (afb. 3).

Het uur van de intrede van de Duitse troepen wordt bevestigd door het oorlogsverslag van de parochie Sint-Pieters-op-den-Dijk: 'De inval van den vijand geschiedde op woensdag 14 oktober 1914, daags voor onzen Biddag om 3 ure 's namiddags. Geen gevecht werd geleverd.'⁸⁰

Fortescue beschrijft de inname gedetailleerd. Volgens zijn beschrijving verliep de inname rustig en geordend: 'Ik realiseerde

80 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C546/2; Oorlogsverslag Sint-Pieters-op-den-Dijk dd. 28 juli 1919.

afb. 3. Duitse wielrijders halen de Engelse en Franse vlaggen van het stadhuis van Brugge neer, maar laten de Belgische driekleur hangen (G. FORTESCUE, *At the Front with Three Armies. My adventures in the Great War*, p. 3).

me snel dat de Duitsers de stad vreedzaam binnentrokken, en de inwoners verzekerden dat ze niet lastig gevallen zouden worden, indien ze zich niet vijandig gedroegen. Ik zag een sectie van ongeveer veertig fietsers - in het grijs en met lange geweren aan hun schouders slingerend - de stad binnenrijden en in bezit nemen. Het waren niet die arrogante Teutonen die ik elders had gezien - de meesten bleken oudere, meer gesetelde mannen. Ze rookten allemaal. Sommigen inhaleerden met volle teugen de blauwe rook uit hun Chinese porseleinen pijpen, terwijl anderen pafden aan hun lange zwarte sigaren. Hun eerste werk was het neerhalen van de Engelse en Franse vlaggen die aan het stadhuis wapperden. De Belgische tricolore raakten ze niet aan. Door een soort van militaire magie verschenen plots op alle houten schuttingen van de stad affiches in vier talen, Duits, Frans, Vlaams en Waals. Deze stelden dat Brugge nu een Duitse stad was en riepen de bewoners op om strikt te gehoorzamen aan de bevelen van hun nieuwe meesters. Deze affiches waren ondertekend door generaal von Beseler. Ondertussen had de voorhoede zich verspreid en positie ingenomen op de verschillende uitvalswegen van de stad, en enkele leden van het stadsbestuur aangehouden als gijzelaar. Ik was zeer onder de indruk van de zakelijke wijze waarop de Duitse sol-

afb. 4. De eerste Duitser die Brugge betrad. Wanneer we de stad binnenreden riepen de bewoners in paniek, 'De Duitsers gaan jullie doden', maar het was een onschuldige uitziende man (G. FORTESCUE, *At the Front with Three Armies. My adventures in the Great War*, p. 199).

daten te werk gingen. Ik wist welke taken een voorhoede bij het innemen van een vijandelijke stad op zich moet nemen, en kon de moeilijkheden van een dergelijke opdracht goed inschatten. Deze manschappen gingen op een systematische en grondige wijze te werk, kenmerkend voor de hele Duitse militaire organisatie. Ik reed door de stad met mijn motor zonder enige belemmering, terwijl een aantal soldaten salueerden voor mijn Amerikaanse vlag. Ze poseerden zelfs voor hun foto's en gaven op alle manieren blijk van een vriendelijke ingesteldheid. Het is gangbaar om de Duitse soldaat voor te stellen als een barbaar. Ik weet dat in deze oorlog de Duitsers als groep een aantal onvergeeflijke zaken hebben gedaan. Echter, de individuen die ik in diverse omstandigheden heb ontmoet waren verre van ontzagwekkende monsters. De troepen die op die namiddag Brugge innamen waren allen van het bedaarde, vaderlijke type (afb. 4). Nadat ik een uur in de bezette stad had verbleven, begaf ik me met mijn motor terug richting Oostende. Ik vertrok zonder ondervraagd geweest te zijn, en nauwelijks twee mijl buiten Brugge botste ik op de laatste achterblijvers van de

snel terugtrekkende Belgen. Laat in de avond arriveerde ik andermaal in Oostende.⁸¹

Blijkens De Smet kende de inname van de stad echter geenszins een rustig en geordend verloop: '... Ondertussen braken de soldaten binnen in de verlaten winkels en huizen. Zij hadden het vooral gemunt op de wijnkelders en de sigarenmagazijnen. Zes dagen na de inkomst van de Duitsers te Brugge, op Maandag 20 October, lagen de grachten van de steenweg Brugge-Oostende, tussen Brugge en de Strooien Haan, nog vol ledige wijnflessen en ledige sigarenkistjes. Daartussen zag men hier en daar een deel van een geslacht rund of varken.'⁸²

Volgens Degrande wisten de meeste ooggetuigen zich te herinneren dat de Duitse troepen gedisciplineerd optraden en had de

81 'Soon, however, it was realized that the Germans were entering peacefully, assuring the populace that so long as they showed no hostility they would not be molested. I watched a detachment of about forty cyclists in grey with long guns slung over their shoulders ride in and take possession of the town. They were not the arrogant type of Teuton soldier I had seen in other fields - mostly they appeared to be older, more settled men. All were smoking. Some drew deep draughts of blue vapour from china bowl pipes, while others puffed at long black cigars. Their first act on entering Bruges was to tear down the English and French flags that were flying from the Hotel de Ville. The Belgian black, yellow and red colours they did not touch. By some sort of military magic, posters in four languages, German, French, Flemish and Walloon, suddenly appeared on all the hoarding of the town. These told that Bruges was now a German city and called on the citizens to obey strictly the orders of their new masters. These posters were signed by General von Beseler. By this time the advance-guard had scattered to take positions on the different roads leading out of the town, and certain of the city fathers there had been taken as hostages. I was very much impressed with the businesslike manner in which the German soldiers went about their work. I knew the duties of an advance-guard entering an enemy's city and could appreciate the difficulties of this manoeuvre. But these men went through with the task in that systematic thorough manner characteristic of the whole German military organization. I went around the town in my motor without let or hindrance, some of the soldiers even saluting my American flag. They even posed for their photographs and showed a most friendly spirit in every way. It is the fashion to represent the German soldier as an ogre. I know that as a class he has done some unforgivable things in this war. Yet the individuals whom I met on many occasions were far from being awe-inspiring monsters. The troops that came into Bruges that afternoon were all the steady father-of-family type. After an hour in the town during German occupation I turned my motor back towards Ostend. I went unquestioned, and hardly two miles outside Bruges I ran into the last stragglers of the fast retreating Belgians. Late that night I was once more in Ostend;' (G. FORTESCUE, *At the Front with Three Armies*, p. 211-212).'

82 J. DE SMET, *Brugge onder de Oorlog 1914-1918*, p. 19.

Duitse legerleiding er bewust voor gekozen om het imago van de keizerlijke troepen te herstellen na de desastreuze voorafgaande weken. De manschappen hadden zelfs het bevel gekregen om de burgers te vergoeden wanneer ze eten of drinken vroegen. Degrande laat een getuige aan het woord: ‘We hebben de Duitsers zien binnenkomen. Ze kwamen van uit Steenbrugge naar de stad. Papa stond aan de deur. Er was bijna niemand buiten. De mensen waren allemaal bang. En ze kwamen af te paard, met lansen. Er kwamen twee soldaten uit de rijen naar papa toe en ze vroegen: “Vader, mogen we een schnaps hebben? En vader was bang en gaf ze elk een schnaps. Ze hebben betaald ook. Ze zeiden: “Ge moet niet bang zijn, ze zullen niets doen.” Dan gingen ze naar de stad. En aan de Katelijnepoort deden ze aan de reling van de brug een vlag uithangen vooraleer Brugge binnen te gaan.⁸³ Deze correcte omgang met de bevolking was echter eerder exceptioneel. De bezetters gedroegen zich veeleer als heersers die zich regelmatig overgaven aan vernielzucht en wier wensen direct ingewilligd moesten worden. Zo sloegen de Duitsers in Assebroek alle eerder ingeleverde wapens stuk tegen de trappen van het gemeentehuis.⁸⁴ De Wispelaere heeft het in zijn dagboek ook over vernielwoede: “... In het gemeentehuis⁸⁵ hebben ze alles overhoop gehaald en de appelen, de bloedworst, de confituur, het stro, zes kippen etc. gestolen en een vat bier leeggedronken. Ze hebben de deuren van het secretariaat opengebroken, van de raadzaal, de telefoon en de lijnen verbroken.⁸⁶ Ook De Brassine maakt gewag van plunderingen en inbraken in verlaten winkels en leegstaande woningen. Vooral wijnkelders en sigarenmagazijnen moeten eraan geloven. Ook de pastoor van Sint-Pieters-op-den-Dijk maakt melding van plundering: ‘Eenige weinige huizen waarvan al de bewoners gevluht waren werden geplunderd.’⁸⁷

83 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*, p. 39.

84 *Ibidem*.

85 Gemeentehuis van Sint-Kruis.

86 H. STALPAERT, ‘Het oorlogsdagboek van Edward De Wispelaere’, p. 86.

87 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C546/2: Oorlogsverslag Sint-Pieters-op-den-Dijk dd. 28 juli 1919.

Het werd een drukke bedoening. Weldra liepen de straten vol met soldaten en officieren. Overal hoorde men de taal van Schiller. Het ware de Brassinne niet of hij had er een opmerking over: 'Le mot de Charles-Quint revient à l'esprit: 'Quand je m'adresse à mes bons sujets, je me sers du flamand, mais quand je parle à mon cheval, j'emploie l'allemand.'⁸⁸ Op de Markt, de Burg, het Stationsplein en de Theaterplaats arriveerde het ene konvooi na het andere. De paardenwagens waren niet te tellen. Het hotsen van de zware karren op de straatkasseien hield niet op. Volgens de Brassinne waren het tweederangstroepen die niet veel indruk maakten op de bevolking: '*Peu d'autos; on voit facilement que nous n'avons à faire qu'à des troupes de seconde ligne qui emploient du vieux matériel*'⁸⁹ In de loop van de namiddag cirkelden ook nog eens drie *Taubes* boven de stad. Ondertussen hadden Duitse manschappen de wijzers van het uurwerk op de Halletoren aangepast aan het Duits uur. Dit was Duclos niet ontgaan: '*Peu après leur entrée à Bruges (14 oct. 1914) les Allemands ont changé l'heure du Beffroi en heure de l'Europe centrale (9 h. du matin Greenwich est donc devenu 10 heures)...*'⁹⁰

Wanneer de Brugse stadsgidsen tijdens hun rondleiding een *petite histoire* over de Eerste Wereldoorlog te berde willen brengen, dan is het meestal de anekdote over de vijf 5 ulanen die op de dag van de bezetting op zoek waren naar het treinstation en aan een Bruggeling de weg hadden gevraagd. Rond 16.00 uur⁹¹ verschenen ze op het binnenplein van het begijnhof. Nadat ze hier en daar rondgekeken hadden, maakten ze rechtsomkeer om twee uur later terug te keren met een afdeling veldartillerie. Nadat de ulanen vertrokken waren sloegen de kanonniers op het grasplein van de binnenplaats hun kampement op. De paarden werden te grazen

88 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 46. Het oorspronkelijk citaat van Karel V luidt: "Je parle espagnol à Dieu, italien aux femmes, français aux hommes et allemand à mon cheval".

89 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 44.

90 BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, C545/1: Notities Kan. A. Duclos.

91 Om verwarring te voorkomen wordt de tijd in deze bijdrage verder aangegeven in de *Coordinated Universal Time* of de *Temps Universel Coordonné*, afgekort als UTC, de tijd die gebruikt werd vóór de inname en toen nog algemeen *Greenwich Mean Time* (GMT) genoemd werd.

gezet en de proviandwagen en het geschut werden aangevoerd. De artilleristen waren de mening toegedaan dat ze hun opdracht om het *Bahnhof* te bezetten hadden volbracht en gingen met een gerust gemoed de nacht in. Groot was hun verwondering toen ze 's anderendaags vaststelden dat er in de onmiddellijke omgeving geen treinstation te bespeuren viel. Het verhaal deed de ronde dat de Bruggeling aan wie de ulanen de weg naar het *Bahnhof* hadden gevraagd, had gemeend dat ze vroegen naar het 'Bahynhof', het Brugs dialectwoord voor begijnhof.

Ook de burgemeester en de schepenen waren ondertussen druk in de weer. Om 15.00 uur, op hetzelfde moment dat de bezettingstroepen de stad aan het binnentrekken waren, zaten ze samen in de raadzaal van het stadhuis om de nodige maatregelen te nemen. Kort daarna sloten Albert Ruzette, senator en eregouverneur van de Provincie West-Vlaanderen, en Maurice Fraeys, voorzitter van de Rechtbank van Brugge, aan bij de vergadering. Ruzette en Fraeys boden zich aan als gijzelaar mocht het nodig zijn. Wat later kwamen er nog enkele gemeenteraadsleden bij.

DE OFFICIËLE OVERNAME VAN DE STAD

Stipt om 17.00 uur⁹² meldde *General* von Werder zich samen met zijn secretaris en een hoofdintendant aan in het stadhuis. Toen hij vernam dat de burgemeester en de schepenen nog aan het vergaderen waren, vroeg hij zonder uitstel een onderhoud met de burgemeester. Visart beëindigde onmiddellijk de vergadering en nodigde von Werder en zijn gezelschap uit in de vergaderzaal van het college. Ook de overige leden die aanwezig waren op de vergadering sloten aan bij de bijeenkomst.

Von Werder nam het woord en begon met de verontschuldiging van *Zijne Excellentie* die verhinderd was omwille van belangrijke verplichtingen. Ook nu specificeerde hij niet over wie hij het had. Vervolgens stelde de *Kommandeur* zijn secretaris en hoofdoffi-

92 Duclos spreekt van 17.30 uur (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos).

cier van de *intendance* voor en vatte hij samen wat hij bij de eerste ontmoeting had gezegd. Toen hij naar de lijst met de beschikbare gijzelaars vroeg, deelde Visart mee dat de schepenen zich ter beschikking stelden. Von Werder ging ermee akkoord en vroeg om de namen en adressen van de gijzelaars te noteren zodat ze gecontacteerd konden worden, mocht het nodig zijn. Op zijn opmerking dat verkenners in de stad politiemannen hadden opgemerkt die nog in het bezit waren van hun revolver, zei Visart dat dit zo snel mogelijk geregeld zou worden.

Daarna kwam de vlaggenkwestie te berde. Von Werder vroeg om de Belgische vlag op de Halletoren neer te halen en zei dat er dan geen keizerlijke vlag in de plaats zou komen. Als de Belgische driekleur niet gestreken zou worden, zou de keizerlijke vlag naast de Belgische worden gehesen. De generaal zei er de voorkeur aan te geven om op de Halletoren geen enkele vlag te laten wapperen. Visart zei hem hierin te volgen maar stond erop dat de *tricolore* verwijderd zou worden door de Duitsers zelf. Von Werder stemde met dit voorstel in en gaf het bevel om de Belgische vlag op het Belfort onmiddellijk te strijken. De Brassinne was getuige van dit symbolisch moment: '*Alors, sur un ordre transmis par un officier d'ordonnance, lentement nos trois couleurs descendirent le long de la drisse...*'⁹³ Vervolgens ging het over de vlag aan de gevel van het stadhuis. Ook nu zei von Werder dat de Belgische driekleur aan de gevel mocht blijven hangen, maar ook op voorwaarde dat de keizerlijke vlag ernaast mocht hangen. Hij voegde er aan toe dat *Sein Exzellenz* er de voorkeur aan gaf om aan de gevel geen vlaggen te hangen. Visart koos ook hier voor deze optie. Er zouden dus geen vlaggen uitgehangen worden, noch op de Halletoren, noch aan de gevel van het stadhuis.

Op de vraag van Visart wat er met de straatverlichting moest gebeuren vroeg von Werder om de straatlampen 's nachts aan te laten. Tot slot liet hij weten dat het verkeer in de stad toegelaten zou worden, met tijdelijke uitzondering van de noordelijke en weste-

93 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 42.

lijke stadswijken. Von Werder gaf vervolgens het woord aan zijn hoofdintendant, die toelichting gaf over de opvoedingen.

Eerder op de dag had de *Militärgouverneur, General von Meyer*⁹⁴, de stad opgelegd om de lasten te dragen van de inkwartiering, het onderhoud en de voeding van de Duitse bezettingsmacht⁹⁵. De intendant overhandigde de vorderingslijst met de vereiste hoeveelheden brood, vlees, koffie, kaas, melk, aardappelen, benzine, paardenvoer, sigaren en bier aan de stadssecretaris en liet weten dat hij verwachtte dat alles geleverd zou zijn tegen de volgende ochtend. Hierop verlieten de generaal en zijn twee officieren het stadhuis. Visart zette zich direct aan het werk samen met de schepenen en met Ruzette en Fraeys.

Een kwartier later stapte onverwacht een officier het stadhuis binnen. Ook nu kon de Brassinne het niet laten toen hij de man beschreef als '... *une séquelle d'olibrius*⁹⁶...'⁹⁷. De officier was vergezeld door een collega en eiste logement in de buurt van het station voor 70 officieren, maaltijden inbegrepen. Hij vorderde ook 5.000 liter benzine. Deze eis was volgens Duclos buitensporig maar ook verrassend aangezien het college geen weet had van het bestaan van een benzinedepot in de omgeving van Brugge. De officier beweerde dat er in de haven van Brugge een tankschip lag, geladen met benzine.

Terwijl Visart verder vergaderde, zette de stadssecretaris het stadspersoneel aan het werk om zoveel mogelijk het opgeëiste te verzamelen. De secretaris had al eerder de opdracht gegeven om

94 General von Meyer was *Militärgouverneur* van de Provincie West-Vlaanderen van 14 oktober tot 14 november 1914 en resideerde gedurende die maand in de Ridderstraat 17 te Brugge.

95 De Conventie van Den Haag van 18 oktober 1907 liet toe dat de bezettende instantie de kosten van de bezetting verhaalde op het bezette land (*Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907. Annex to the Convention. Regulations respecting the laws and customs of war on land. Section II. On hostilities. Chapter V. On Armistices. Section III. On military authority over hostile territory, Art. 48-49*).

96 Olibrius: snoever, pochhans. Naar Olibrius, Romeins senator die in 462 keizer werd, maar wegens ongeschiktheid werd afgezet.

97 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 42.

de plakbrieven die von Werder had meegegeven te verspreiden, zodat de eerste aanplakbiljetten in de Brugse straten reeds verschenen in de vooravond van de eerste bezettingsdag.

DE OPEISING VAN DE STADSKAS

Om 18.30 uur, net op het moment dat de burgemeester en schepenen op het punt stonden het stadhuis te verlaten, bood zich opnieuw een officier op het stadhuis aan. Hij was geëscorteerd door twaalf soldaten, de bajonet op het geweer. De officier stelde zich voor als de verantwoordelijke van de administratie en eiste de stadskas op. Ondanks het protest bleef hij aandringen. Het vergde stadsontvanger Dugardyn veel moeite om de officier uit te leggen en te doen geloven dat het rekeningboek en de stadskas zich in zijn woning op de Garenmarkt bevonden. Eens het hem duidelijk was, eiste de officier naar de woning van Dugardyn begeleid te worden. Daarop begaf het gezelschap bestaande uit de officier, Eugene Dugardyn, Visart, van Caloen, Van Hoestenberghe, De Schepper en Ryelandt zich, geëscorteerd door de twaalf soldaten naar de Garenmarkt. Er aangekomen legde Dugardyn hem het stadskasboek voor. Na vluchtig de rekeningen te hebben doorlopen, vroeg de officier toelichting over het budget voor het jaar 1915 en wou hij ook uitleg over een bedrag, uitgekeerd aan Jean Schramme, advocaat en voormalig schepen van de stad, voor onkosten aangaande de opvang van vluchtelingen. Nadat hij het adres van Schramme had genoteerd vorderde hij de 130.000 fr.⁹⁸ op die volgens zijn berekening in kassa moest zijn. Toen de stadsontvanger hem de geldkoffer overhandigde trof de officier ook nog twee kistjes aan met in totaal 20.000 fr. Hij nam geen genoegen met de uitleg van Dugardyn dat dit bedrag voorzien was om openstaande rekeningen te vereffenen en eiste ook deze som op. Terwijl hij de bankbiljetten telde zei de officier dat hij de opdracht had gekregen zijn taak strikt te vervullen. Hij overhandigde de stadsontvanger het ontvangstbewijs, gaf zijn manschappen het bevel de geldkoffer mee te nemen, salueerde het gezelschap en vertrok.

98 Het opgeëiste bedrag varieert naargelang de bron tussen 180.000 fr. en 135.000 fr.

Daags nadien werd het opgeëiste bedrag teruggebracht naar het stadhuis. Duclos verwijst in zijn aantekeningen o.a. naar het bedrag van de kistjes: 'N.B. De Kas met 130.000 fr. en 20.000 fr. zijn 's anderendaags bij den Ontvanger van Stad, door de Duitschen wedergebracht'⁹⁹ Volgens de Brassinne werd 135.000 fr. meegenomen en maar 5.000 fr., uitgekeerd in marken, teruggebracht¹⁰⁰.

DE OPEISING VAN DE WAPENS

In de loop van de dag had de Duitse overheid laten weten dat alle inwoners hun 'schiet-, houw- en steekwapens' moesten inleveren. Dit gold eveneens voor politiemannen en veldwachters. Ook de sabels en degens die door de stedelijke overheden bij plechtigheden werden gedragen moesten afgegeven worden. Dat de bezetter daarbij grondig te werk ging, blijkt uit het gegeven dat ook de goedendags die gebruikt werden in de processie van de Blindekens, de bogen en pijlen van de handboogschutters en de blikken hellebaarden van de kerkbaljuws onder het bevel vielen. Enkel de kerkbaljuw van de Sint-Jacobskerk mocht zijn hellebaard behouden omdat de bijl van zijn slagwapen van houten makelij was.

INKWARTIERING

Om 19.30 uur kon von Werder zich samen met zijn *Generalstab* terugtrekken in het *Hôtel de Flandre* waar alles ondertussen in gereedheid was gebracht. Telegrafisten hadden een draadloze telegrafiestation geïnstalleerd op het terrein van de *Cercle Sportif Brugeois* in Sint-Andries. Langs de gevels van de huizen van de Noordzandstraat en de Geldmuntstraat liepen verbindingskabels. Ook in de overige hotels waren officieren gelogeed. De meeste onderofficieren en soldaten werden ingekwartierd in kazernes, openbare gebouwen en schoollokalen. Aangezien Brugge over heel wat dergelijke openbare gebouwen beschikte ging de dag van de inname weliswaar niet gepaard met een massale inkwartie-

99 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, C545/1: Notities Kan. A. Duclos.
100 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 43.

ring van Duitse troepen bij de bevolking, maar bij heel wat burgers werd er toch aangeklopt. Dit was o.a. het geval bij Arthur De Schrevel, pastoor van Sint-Salvator: '... D'officieren gingen naar de huizen om plaats te zoeken voor hen zelve en voor hun volk. Bij mij moesten er een twintigtal soldaten komen of een of twee officieren. De voorkeur werd verleend aan deze laatsten. Doch er kwam maar een, die eenige dagen daarna, vervangen werd door een ander, en kortst daarna door twee andere, studenten van de protestantsche universiteit...'¹⁰¹

Ook in het Instituut Spermalie in de Snaggardstraat logeerden er op die dag soldaten: 'De Duitsers die hier komen logeren, voor enkele dagen slechts, zijn katholieken. Ze bezorgen geen last.'¹⁰² We laten een van de getuigen van Degrande aan het woord: 'Wij hadden ons huis gesloten en de blinden neergehaald. Het duurde niet lang of ons straathekken werd opengegooid en daar waren de gevreesde Duitsers. Ze moesten aardappelen hebben. Paarden werden overal geplaatst, in de schuur, op de dorsvloer ... op de ongedorsen schoven, overal waar men plaats vond. Wij waren nu Duits ... en ze zouden nu ook verder naar Engeland gaan. Naast ons huis was een kasteel. De inwoners waren gevlucht. Men vond er wijn en sigaren. U begrijpt dat ze dronken waren. Ons huis werd vol gelegd met stro en de dronken mannen gingen in dat stro liggen met brandende sigaren. Vader en moeder zijn die nacht niet naar bed geweest, ze waren bang voor brand.'¹⁰³

Volgens de Brassinne werden ook veel leegstaande huizen gebruikt als logement. Daarbij gingen de Duitsers volgens onze zegsman soms brutaal te werk: '*... Les sacripants s'en prennent surtout aux maisons inoccupées. Parmi bien d'autres, ils ont enfoncé la porte de la demeure du docteur W., rue des Bouchers et s'y sont installés après avoir fouillé toute la maison et volé tout ce qui était à leur convenance.*'...'¹⁰⁴

101 BRUGGE, *Archief Sint-Salvatorparochie*, Liber Memorialis, p. 61.

102 W. GOETGHEBEUR, *Spermalie*, één grote familie, Tielt, 1984, p. 226.

103 V. DEGRANDE, *Assebroek 1914-1918*, p. 39.

104 R-H. DE BRASSINNE, *Bruges sous les Barbares*, p. 48-49.

Naarmate de dag vorderde, werd het duidelijk dat de gevreesde represaillemaatregelen uitbleven. Behoudens het incident aan de Gentpoort en de meldingen van plundering van verlaten huizen en winkels was de bezetting van de stad relatief rustig verlopen. Heel wat inwoners die in de loop van de dag de stad hadden ontvlucht waren nog dezelfde dag teruggekeerd. Anderen, waaronder de broers De Wispelaere, wachtten af. Voor Achiël Van Acker eindigde die woensdag 14 oktober 1914 in Middelkerke. Op de middag was hij met een groepje jongeren vertrokken richting Oostende met de bedoeling er in te schepen naar Engeland. De weg naar Oostende was afgesloten, maar ze wisten Oostende toch te bereiken via Blankenberge. Toen het groepje jongeren er aankwam, was de laatste boot naar Groot-Brittannië reeds afgevaaren. Van Acker en zijn vrienden trokken vervolgens naar Middelkerke waar ze de nacht doorbrachten in een leegstaande villa. In Brugge viel, met het invallen van de nacht alle beweging stil. De Brassinne eindigde die dag somber: '*Il était 7½ heures; la première nuit était tombée sur Bruges opprimée.*'¹⁰⁵ Bij de *Dames de l'Instruction Chrétienne* op het Sint-Jansplein schreef Madame Berchmans die avond in het diarium: '*... La ville se rend. Nuit très calme.*'¹⁰⁶

BESLUIT

Alle bronnen bevestigen dat de Brugse bevolking bij de inname door de Duitse troepen op 14 oktober 1914 niet geconfronteerd werd met extreem geweld. Het incident aan de Gentpoort hield nochtans een risico in op vergeldingsreacties. Het waren immers analoge incidenten die eerder tijdens de Duitse doortocht aanleiding hadden gegeven tot represailles tegen de Belgische burgerbevolking. De angst voor *franc-tireurs*, burgers die vanuit verborgen schuilplaatsen de troepen beschoten, was in oktober 1914 onder de Duitse manschappen en officieren geenszins geweken. Amper een week na de inname van Brugge werden 161 burgers brutaal gedood toen de Duitse troepen Diksmuide naderden. Het inci-

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.44.

¹⁰⁶ BRUGGE, *Archief Religieuzen van het Christelijk Onderwijs*, Diarium Damen van het Christelijk Onderwijs van Gent, Maison de Bruges, mercredi 14 octobre 1914.

dent bij de Gentpoort was het eerste dat von Werder ter sprake bracht bij zijn ontmoeting met de Brugse delegatie. Wist Visart de generaal ervan te overtuigen dat de schoten afkomstig waren van een paar achtergebleven Belgische soldaten of besloot von Werder om er geen punt van te maken? Dit zullen we nooit te weten komen. Vast staat dat er geen represailles volgden. Het gegeven dat de troepen van von Werder geen weerstand hadden ondervonden bij het naderen van de stad heeft ongetwijfeld het risico op represaillemaatregelen verminderd. Van de 129 ernstige terreurdaden die zich bij de invasie hebben voorgedaan was immers 65% gerelateerd aan voorafgaandelijke gevechten¹⁰⁷. Ook het gegeven dat Brugge werd ingenomen door eenheden van de *Landwehr*¹⁰⁸, samengesteld uit oudere reservisten zal een rol gespeeld hebben.

De inname verliep echter niet geheel geweldloos, zoals Fortescue beweert. Hier en daar was er sprake van blinde vernielzucht en nagenoeg alle bronnen maken gewag van plunderingen op de eerste dag van de bezetting. Anderzijds tonen alle bronnen ons aan dat het contact tussen de militaire overheid en het stadsbestuur, op een enkele uitzondering na, op een hoofse wijze verliep.

107 J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, p 74.

108 De *Landwehr* bestond uit oudere soldaten (tot 40 jaar) die er hun periode als reservist hadden opzitten. Ze werden ingezet voor veiligheidstaken en bezettingsoverdrachten. Later in de oorlog werden toch *Landwehr*-eenheden ingezet bij gevechtsoverdrachten.